

BÖLÜM I VELESTİNLİ RĒGAS

Rēgas, yada kendi kullandığı isme göre Velestinli Rēgas (Rigas okunur), Yunan İhtilali'nin hazırlayıcıları içinde en tanınmış ve önemli kişilerinden biridir. Hattâ belki de çağdaş Yunan devletinin kuruluşu yolunda katkısı olmuş kimseler içinde Rēgas en önde gelmektedir; hem yazıları, çevirileri ve şiirleriyle ideolojik alanda bir önder olmuş, hem pratik örgütlenme yolunda somut adımlar atmış, hem de ölümüyle, sonraları mücadeleye atılanlara bir simge gibi yol gösterici sayılmıştır. Adı Yunanistan'da hâlâ anılmakta, ayaklanma sırasında isyancıların ağzından düşmeyen şiirlerinin kimi dizeleri hâlâ söylenmekte, adına dergiler yayımlanmakta ve dernekler kurulmaktadır.

Ama Rēgas'ın Osmanlı tarihçiliği ve dolayısıyla çağdaş Türk tarihçiliği açısından da (pek bilinmeyen) ilginç bir konumu vardır. Rēgas, Osmanlı İmparatorluğu içinde demokratik bir devrim gerçekleştirmek için çalışanların herhalde ilkidir. "Dünyanın en güzel devleti" diye nitelendirdiği Osmanlı Devleti

İNİNDE, BÜTÜN ULUSLARIN, “*din ve dil farkı gözetmeden Hellenler’in, Arnavutlar’ın, Ulahlar’ın, Ermeniler’in, Türkler’in ve başka ulusların*” bir arada yaşayacakları ve hiçbir ulusun öteki uluslar üstünde egemen olamayacağı bir düzen kurmak için mücadele etmiştir. Fransız Devrimi etkisinde kalarak “*Hristiyan ve Türkler’i ezen*” tirana, yani Sultan’a karşı bir halk ayaklanması düşlemiş ve bu yolda çalışmıştı. Rēgas, Avusturya polisi tarafından tutuklanacak, Osmanlı Devleti’ne teslim edilecek ve yargısız öldürülecektir. Rēgas Osmanlı Devleti içinde cumhuriyet ve halk yönetimi (demokrasi) istediği için devletçe öldürülen ilk kurban da sayılabilir.

Burada önce Rēgas’ın yaşamı, eserleri, çevresi ele alınacak, sonra görüşlerini açık bir biçimde dile getirdiği ünlü “*Marş*” adlı şiiriyle ilk Osmanlı anayasa önerisi sayılabilecek olan *Anayasa’sı* yorumlanacaktır. Sonunda genel bir değerlendirme ile Rēgas’ın hem “ulusçu bir Yunanlı” hem de “cumhuriyetçi bir Osmanlı” olma “paradoksuna” bir açıklama getirmeye çalışılacaktır. *Marş* ile *Anayasa’nın* bütünü (Türkçe çevirisi), eşin kaynağı 1793 Fransız Anayasası’nın bir bölümü ile birlikte ekte verilmektedir.

Hayatı, yapıtları

Rēgas 1757 yılında Tesalya’nın Velestino adlı bir küçük köyünde doğmuş olduğundan Türkçe dilbilgisi kurallarına göre “li” ekiyle oluşan ismi almıştı. Antik Pherai kenti de aynı yörede olduğundan, Rēgas’ın ölümünden sonra, Yunanlı aydınlar tarafından, “Feraios” ismi daha uygun görülmüş (daha Yunanca sayılmış) ve bugün Rēgas Yunanistan’da, “Rēgas Pheraios” (Rigas Fereos okunur) adıyla da bilinmektedir. Rēgas, kimi zaman imzasını “Tesalyalı Velestinli Rēgas” diye de atmıştı.

Rēgas’ın doğmuş olduğu Velestino köyünde Arnavutlar ve

Ulahlar da yaşardı. Bu yüzden, Stavrianos'un yazdığına göre, Yunanlılar'dan başka günümüzde Arnavutlar'la Romenler de Rēgas'ı "kendilerinden" sayarlar (Stavrianos 1964).¹

Rēgas'ın köyünde yaygın olan inanca göre Velestinli'nin babası tarla ve han sahibi zengin bir köylüydü. Kesin olan, oğlunun öğrenimi için çaba harcamış olduğudur. Rēgas önce köyünde, muhtemelen bir köy papazından okuma yazmayı öğrendikten sonra, ilk öğrenimini Tesalya'da, o yıllarda önemli ekonomik ve kültürel merkez olarak gelişen Pelio'nun Zagora köyünde (yada Ampelakia'da) okumuş olmalıdır. 1769-1774 yıllarındaki karışık ve acılı günleri gençlik yıllarında yakından tanıyan Rēgas, başka gençlerin de o yıllarda yaptığı gibi, okumak, çalışmak ve daha iyi bir yaşam sağlamak için İstanbul'a gitmişti.

İstanbul'da bir süre özel öğretmenlik yapmış, ticaretle ilgilenmiş ve nihayet 1782 yıllarında, Yunan İhtilali'nin tanınmış liderlerinden olan Alēksandros ve Demētrios Hypsēlantēs'lerin büyük babası Alēksandros Hypsēlantēs'in yanında "sekreter" olarak çalışmıştı. A. Hypsēlantēs, 1774-1781 yıllarında Eflāk'ta voyvoda olarak bulunmuş olan soylu bir Fenerli ailenin tanınmış ve saygın üyesiydi. Bu yıllarda Rēgas öğrenimini sürdürmüş, yabancı diller öğrenmiş (Yunanca, Fransızca, Türkçe, Arapça, İtalyanca ve Almanca konuşurdu) ve Batı dünyasının kültürünü tanımıştı.

1786-1790 yıllarında Rēgas'ın bir süre Eflāk'ta yerel bir bey olan Brancoveanu'nun² yanında, sonra ise Eflāk beyi Nikolaos

1 Stavrianos bu konuda şu göndermelerde bulunur: Daskalakis (1937), "Rhigas", 23-29; Iorga, "Histoire des états balkaniques jusqu'a 1924, Paris, 1925; S. Petrovich, "L'union et la conference balkanique", Paris, 1934, 11. R. Clogg, Rēgas için "Hellenleşmiş ulah" demektir (Clogg 1992, 29).

2 Brancoveanu ailesi hem philhellen (Yunan dostu) hem de yarı Hellenleşmiş bir soydu. Gregorios Brancoveanu felsefi metinleri Antik Yunanca'ya çeviren, Lampros Photiades'in "Okul"unun mütevelli heyetinde olan bir kimseydi.

Maurogenēs'in³ yanında çalıştığını biliyoruz; artık devlet yönetimiyle ilişkili "Fenerliler" in çevrelerinde bulunacaktır. Temel uğraşı "yazman"lık (grammatikos) yada bugünkü anlamıyla sekreterlikti.

Maurogenēs hesabına, bir süre Osmanlı ordusunun iâşesi görevini de üstlenmişti. Kaymakamlık yaptığı da öyküsü ile ilişkili söylentiler arasındadır. Bu yıllarda, sonradan "Marş" adlı şiirinde anacağı, o zamanlar Budin Paşası Pazvantoğlu ile tanışmış olduğu söylentisi de vardır.

Otuz yaşlarına geldiğinde Rēgas'm cemaat içinde saygın bir yeri vardı. Fenerli "soylular" ve Eflāk-Boğdan'ın ileri gelenleri arasında hem ekonomik konumu hem de kültürel düzeyi yüzünden tanınmış bir kişi olmuş ve bu çevrelerin beğenilerini de kazanmıştı. Eflāk'ta mal mülk sahibi olmuş olduğu sanılmaktadır. Romen tarihçilerinin araştırmaları, kesin olmamakla birlikte Rēgas'm, Kosti adındaki kardeşinin ve annesinin de Eflāk'ta yanında olduklarını, voyvoda Mikhaēl Soutsos ile ilişkilerde bulunduğunu, büyük bir çiftliğin sahibi olduğunu ve Fransız Konsolosluğu'nda tercümanlık yaptığını ortaya koymuştur.

Avusturya-Rusya ordusu Bükreş'e girdiğinde (Ekim 1790), Rēgas bu kentte kalır. 1790 yılında Baron Langenfeld'in⁴ hizmetinde çevirmen ve sekreterdir; Haziran ayında Viyana'ya gider ve Ocak 1791 tarihine kadar, yani altı ay kadar bir süre

3 Nikolaos Maurogenēs, Fenerli soylulardan olmamasına rağmen voyvodalık görevi alabilen ilk kimsedir. 1770-1786 yıllarında "donanma tercümanı" idi. 1787-1792 Osmanlı-Rus savaşı arifesinde A. Maurokordatos Ruslar'a iltica edince, yerine voyvoda olmuştu. Savaş sırasında etkili bir savunma başarmış; Rus ordularını durdurmuştur. Eflāk-Boğdan voyvodalığına ve Tuna boyları ordusunun başına, "serasker"liğe yükseltildi. Ancak ciddi bir neden olmadan boynu vurdurulmuştur (1 Ekim 1790) (Uzunçarşılı IV, 54-74).

4 Baron Langenfeld'in, Yunan kökenli, voyvodalık etmiş Khristodoulos Kirlianos olduğu, Campulungu (uzun tarla) yöresinde bulunmuş olduğu ve dolayısıyla Almanca "Langenfeld" ismini aldığı bilinir.

orada kalır. Bu kısa süre içinde iki kitap yayımlar. Birincisi, *Duyarlı Aşıkların Okulu*, ikincisi ise *Bilgisever Hellenler İçin Fizik Derlemesi*'dir.

İlk kitap, gerçekçi akımın öncülerinden sayılan Retif de la Bretonne'un, Fransızca'dan çevrilmiş altı öyküsünü içeriyordu. Parisli kadınların serbest yaşamlarını konu edinen kitapta Fenerliler'in şarkılarından dizeler de eklenmişti. Zamanın Fransız edebiyat örneği bu kısa öyküler, yaşam sevincini, özgür aşkı, liberal yaşama biçimini dile getiriyor, püriten anlayışa karşı çıkıyordu. İkinci kitap Fransız ve Alman bilimadamlarının kaleme almış olduğu ve halk dilinde yazılmış bir astronomi ve fizik kitabıydı. Bu kitapta Fransız Ansiklopedistleri'nin anlayışı egemendi. Rēgas'ın sonraları sık sık anımsatılacak ünlü "*Özgür düşünen iyi düşünür*" tümcesi bu kitaptadır; önsözde amacın "*peşin yargılara ve hurafelere son vermek olduğu*"nu okuyoruz. Bu kitabın son sayfasında, yakında Montesquieu'nun *Yasaların Ruhu*'nu da yayımlayacağını, çevirisinin yarı yarıya tamamlanmış olduğunu okuyoruz; ancak bu kitap Rēgas tarafından hiçbir zaman yayımlanmayacaktı.

Viyana ve genel olarak Avusturya-Macaristan, Hellenler için sözü edilen dönemde çok önemli bir ülke idi; büyük sayıda zengin iş adamlarını da içeren 400 bin kişilik bir Hellen cemaati bu devletin içinde yaşıyordu.

Avrupa'da esen "Fransız Devrimi" havası bu cemaati etkileyecekti. 1790 yılında Viyana'daki bu cemaat hem Osmanlı Devleti'ne karşı çıkan tutucu Rusya'dan, hem de "halkların özgürlüğünü" savunan "tiran düşmanı" Fransızlar'dan yana politik eğilimler sergiliyordu. Örneğin 1788'de (Rus yanlısı) Lampros Katsōnēs Triyeste'ye geldiğinde bu cemaat, Katsōnēs'in küçük filosunu kendi parasıyla donatacak; 1791'de Poulios kardeşler *Ephēmeris* gazetesinde Fransız Devrimi yandaşı yazılar yazacak ve Avusturya sansürünün ve polisinin

dikkatini gazetelerine çekecekti.⁵

Rēgas, bu cemaatin içinde, en faal ve politik açıdan en bilinçli kimselerle ilişkiler kuracaktı. Poulios kardeşler ile tanışmış olduğu bilinmektedir; *Ephēmeris*'in yayımlanması için gerekli hazırlık çalışmalarına da katılmış olması olasıdır. Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı Devleti ile yaptığı barış antlaşmaları sonucunda da (4 Ağustos 1791'de Zıştovi; 9 Ocak 1791'de Yaş), Hellen dünyasının "kurtuluş" umutları Fransızlar'ın vaatlerine yönelecekti. Fransa'dan gelmekte olan "Liberté Egalité, Fraternité" sloganları ve Napolyon adındaki komutanın "tiranlı hükümetleri" (müstebit hükümetleri) yıkma eylemleri Avrupa'da liberal güçler içinde heyecan yaratacaktı.

1793 yıllarında Eflāk'ta bulunan Fransa temsilcisi Emile Gaudin'in Rēgas ile ilişki kurduğu bilinmektedir. "Tiran düşmanı" Fransızlar da, sık sık "Antik Hellenler" gibi davrandıklarını, eski Demokrasiyi yeniden canlandırdıklarını söyleyeceklerdi. Paris'te yaşayan Koraēs, 1792 yılında "*Bugünün savaşında gerçekten Hellen'e özgü olan durumlar gördük... Dünyaya ancak Hellenler böylesine yüreklilik göstermişlerdi; ve gene yalnız Fransızlar bugün bu geçmişi taklit etmektedirler... Bugün hep 'Maraton', 'Salamin' vb. gibi sözleri işitiyoruz*" diyecekti.

1 Ağustos 1796 tarihinde Rēgas ikinci kez Viyana'ya gidecek, bu kentte onaltı ay kadar kalacak, bu sürede çok yanlı yoğun bir faaliyet içinde olacaktır. Ama Viyana'da politik hava değişmiştir. Fransa ile savaş halinde bulunan Avusturya, "düzen"i değiştirmek isteyen liberallere karşı kuşkuludur. Rēgas, Budapeşte'den Viyana'ya hareket ederken, Avusturya Konsolosu Merkelius, "Rēgas adında bir kâtibin" Viyana'ya gel-

5 Lampros Katsōnēs, Çariçe Katerina'nın planlarını gerçekleştirmek üzere Rusya'dan Triyeste'ye geldiğinde, Hellen cemaati Osmanlılar'a karşı Akdeniz'e açılan 'flotiglin'ı donattıklarını kivançla Çariçe'ye bildireceklerdi. "Ephēmeris" ("Gazete" demektir) ilk Hellen gazete olup, haftada iki kez yayımlanırdı.

mekte olduğunu ülkesine bildirecekti, Gelenin Fransızlar'la ve özellikle Fransız temsilcisi Gaudin ile temasta olduğunu yazacaktı. Rēgas, Viyana'da artık şüpheli bir kimsedir.

Rēgas yıllarca hazırlamakta olduğu yazılarını, çevirilerini ve öteki çalışmalarını yayımlamaya koyulur. 1797 yılında *Eflāk'ın Yeni Haritası'nı*, *Boğdan'ın Genel Haritası'nı* ve *Hellas'ın Haritası'nı* yayımlar. İlk iki harita, o zamanın bu yöre voyvodaları Aleksandros Hypselantēs'in ve Aleksandros Kallimakhes'in resmini ve yazarın "Tesalyalı Velestinli Rēgas" imzasını taşıyorlardı. Haritaların "Hellenlerin ve Filhellenlerin adına" yayımlandığı işaret ediliyordu.

Ama önemli yapıtı üçüncü haritadır. *Hellas'ın Haritası* 12 parçadan oluşuyor ve 2x2 metre boyunda bir pano oluşturuyordu. Kapladığı alan Tuna boylarından Girit'e ve Adriyatik Denizi'nden Anadolu'nun ortalarına yaklaşıyordu. Haritada her yörenin Antik ismi yazılıyor, Antik Yunan Uygarlığı zamanındaki önemli olaylar, ünlü kimseler belirtiliyordu. Haritada antik paralar, Bizans imparatorları da eklenmişti. Genelde Antik Yunan'ın yüceliğini anımsatan bir çalışmaydı. Aynı yıl *Büyük Iskender'in Portresi*'ni de yayımlayacaktı. Krokiler Viyanalı François Miller tarafından hazırlanmış, bu yayınlar için gerekli yüksek harcamalar ise herhalde Rēgas tarafından karşılanmıştı.

Montesquieu'nun *Yasaların Ruhu* yayımlanmayacaktır; herhalde Viyana'daki politik hava böyle bir yapıt için elverişli değildi. Rēgas, eski çevirilerini yayımlar: İtalyan Metastasio'nun *Alplerin Kız Çobanı*'ni, Fransız Marmontel'in bir kısa öyküsünü, Alman Gessner'in *İlk Denizci*'sini, başka arkadaşlarıyla birlikte Barthélemy'nin *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce* adlı ve 1788 tarihli gezi notlarının dört cildini. Rēgas'ın amacı herhalde soydaşlarına ve devrimci çevrelere genel olarak çağdaş "Batı" anlayışını aşılama ve "Hellas"ın önemini ve yüceliğini anımsatmaktır.

Politik eylemi

Rēgas bu yıllarda kültürel çalışmalarının yanısıra devrimci pratiğe de geçer. Fransız Devrimi'ni doğuran düşüncelerin, ideallerin ve ideolojinin etkisinde kalmış ve eylemini de bu "Aydınlanma" dünyasının amaçlarına yöneltmişti. Fransız Devrimi bir ülkenin iç sorunu olmaktan çok artık dünya halklarını özgürlüğe götüren bir ideolojiye dönüşmüştü. "Demokratik" Fransa'nın orduları, Napolyon komutasında Alpler'i aşır Avusturyalılar'ı yenmiş, Mayıs 1796'da Milano'da İtalya'nın "kurtuluşu"nu ilan etmiş ve İtalyan halkını "özgürlük ve demokrasi" için mücadeleye çağırmıştı. Eski düzenden yana güçler her yerde yenilmiş, aynı yılın Haziran'ı içinde bütün İtalya, Napolyon'un ordusunun getirdiği yeni düzene geçmişti.

Bu "demokratik" ordu, bu kez Avusturya'ya yönelmişti. Avusturya yenilmektedir; 1797 baharında Viyana düşmek üzeredir. Avusturya orduları Fransız güçleri önünde zor durumdaydılar. İtalya'da yüzyıllık Venedik düzenine son verilmekte (Mayıs 1797), Korfu Adası'na asker çıkarılmaktadır. Avusturyalılar'la yapılan Campo-Formio Antlaşması'yla (Ekim 1797) bu ada artık Fransızlar'ın eline geçecekti. Napolyon "tiranlar"a karşı savaşmakta olduğunu söylemektedir; amaç, ilan edilen hedeflere göre, "halkların egemenliği"dir.

Osmanlı egemenliği altında yaşayan Hellenler'in bir bölümü, ama özellikle "Batı"da, örneğin Venedik, Padua, Piza, Livorno gibi İtalyan kentlerinde, ve Viyana, Leipzig, Amsterdam gibi önemli merkezlerde yaşayanlar bu yeni devrimci heyecanı paylaşmaktadırlar. Belgrad, Kırım, Triyeste'dekiler de bu gelişmeleri yakından izlemekte idiler. Birçok kimse Fransızlar'ın her an Avusturya'ya, Dalmaçya'ya, Balkanlar'a, Mora'ya gireceklerini beklemekte yada ummaktaydı.

Rēgas bu koşullar altında ne yapmayı planlamıştır? Tarihsel bilgiler bu konuda yetersiz ve belirsizdir. Kimilerine göre Rēgas gizli bir örgüt kurmuş ve liderliğini üstlenmiştir. Bunu kanıtlayan veriler yoktur. O yıllarda, 1800 başlarında İtalya'da görülmüş olan "Carbonari" tipi gizli örgütler az değildi. Yunanlılarca kurulmuş, kimileri kültürel, kimileri politik amaçlı, gizli yada açık, yada açık görünümlü olup "paravan" işlevi olan dernekler çoktu: Aleksandros, Phoiniks, Etaireia tön Philōn, Athena, Ellēnoglōsson Ksenodokheion ve nihayet 1814'te kurulacak olan Philikē Hetaireia gibi. Ancak Rēgas ile ilgili kesin olarak bilinen, devrimci güçler içinde ünlü ve saygın olduğudur; Rēgas eylemi ile hiç olmazsa "doğal" bir lider konumunda olduğu kesindir.

Gene kesinlikle bilinen, Rēgas'ın Napolyon ile ilişki kurmaya çalıştığı ve kurmuş olabileceğidir. Rēgas, Avusturya polisi tarafından tutuklandığında, aramaların sonunda, yanında Napolyon'a hitabeden bir mektup bulunmuştu. Bu sorgulamaların sonunda oluşan epeyce kalm polis dosyasından bu açıkça belli olmaktadır. Bu mektup bir süre dosyanın içinde tutulmuş ama sonraları kaybolmuştu. Mektubun dosyada kalan özetinden ve Rēgas'ın Avusturya polisine verdiği ifadeden bu mektubun içeriği bilinmektedir.

Mektup Temmuz 1797'de, yani Fransızlar'ın Korfu Adası'na çıkmalarından hemen sonra Viyana'da kaleme alınmış, Napolyon'a verilmek üzere Triyeste'deki Fransız Konsolosu Brechet'e gönderilmişti. Bu mektupta Rēgas'ın "*Tüm Hellenler'in adına yazdığını, kurtulmaları için Napolyon'dan yardımında bulunmasını*" istediğini biliyoruz. İlginç olan, böyle bir yardım geldiğinde, "*bir Hellen'in aralarındaki ilişkiyi sürdürmek üzere görev alacağı*"mn da eklenmesiydi. Bu kişi herhalde Rēgas'm kendisi olacaktı.

Rēgas'ın Fransızlar'a umut bağlaması anlaşılır bir davranıştı. Fransız ordusu Korfu Adası'na çıktığında (18/29 Haziran 1797)

ordunun komutanı Gentili'nin Fransızca, İtalyanca ve Yunanca olarak yayımladığı bildiri ile ada halkına ve genel olarak Hellenler'e hoş bir gelecek sözü veriyordu. Napolyon'un direktiflerine göre hazırlanan ve Antik Hellen hayranı bir aydın olan Arnault'un kaleminden çıkan bildiri, liberal görüşlerin taraftarlarını heyecanlandıracak biçimdeydi: "Atalarımızın erdemi sizde de çiçek açsın! Eski canlılığı ve gücü kazanarak Hellen adına eski şanı ve parlaklığı yeniden kazandırın!" Fransızlar'ın gelişinin amacı "demokratik kurumlarıyla ün kazanmış olan ilk ulusun evlâtlarına özgürlüğü sağlamaktı... Fransa İtalya'ya özgürlüğünü vermiştir... Bütün özgür ulusların doğal müttefiki ve yardımcısı olan General Bonapart ve Fransa Cumhuriyeti adına, sizlere büyük yardımlar yapacağımıza söz veriyoruz".

Bu yıllarda Rusya, demokratik ve cumhuriyetçi görüşlerin taraftarları için artık bir umut oluşturmuyordu. Fransız Devrimi'nden sonra büyük mücadele, monarşi güçleri ile cumhuriyetçi güçler arasındaydı. Fransa ordusu "yeni" görüşleri yadıkça, Avusturya gibi Rusyada tutucu bir yaklaşımla, eski rejimi korumaya çalışarak, (yeni) Fransa'ya ve yandaşlarına karşı çıkacaktı. Rêgas da herhalde bu yeni denge değişikliğinin bilincindeydi.

Rusya'nın cumhuriyetçiler için bir tehlike oluşturduğu Rêgas çevresinden birinin iki mektubunda çok açık bir biçimde dile getirilmektedir. Mektupların sahibi Philippos Petrobits (Petroviç) adında, çok genç, Sırp kökenli ama Hellen kültürü almış (Hellenleşmiş) bir kimseydi. Avusturya polisinin eline geçen ve böylece dosyalarda bulunarak gün ışığına çıkan (ve doğal olarak gönderilene hiç varmamış olan) 17 Haziran 1797 ve Ağustos 1797 tarihli mektuplar, Mirabeau'nun "hocası" ve bu tarihlerden beş ay kadar sonra Fransa Meclisi başkanı olacak "Directoire" üyesi Abbé Sieyès'e gönderilmişlerdi. Mektuplarda Fransızlar'ın devrimci başarıları övülmekte;

Fransızlar insanlığın kurtarıcıları olarak selamlanmakta ve “Fransızlar ruhsal konularda nasıl şimdi ileriyseler, biz de bir zamanlar birinci olmuş olan fanilerin torunlarıyız” denmekte ve şöyle devam edilmektedir: “Hellen”iz! Bildiğiniz gibi uzun yıllardır boyunduruk altındayız... Kurtulabilmek için olanaklardan yoksunuz.” Genel bir yardım isteğini dile getiren bu mektuptan sonraki ikinci mektupta Rusya ile ilgili kaygılar da dile getirilmektedir: “Ama Hellas, kendi başına, dış yardım olmadan nasıl ihtilal yapabilir? Yabancı bir tiran (Rusya, H.M.) kanlı mücadelemize karışacak ve biz boyunduruktan kurtulamayacağız. Biz atalarımız gibi hür olmak istiyoruz. Eminim ki Rusya ellerini kavuşturup bizi izlemeyecek; tiran elini hemen üzerimize uzatacaktır. Bize yardım eder gibi yapacak ve böylece topraklarımızı bizden alacaktır. Biz ise ikinci bir düşmana karşı savaşacak güçte değiliz. Bunun için sizin yardımınızı bekliyoruz... Size kesinlikle söylüyorum, sayın Sieyès, birkaç günde büyük bir ihtilali başlatabiliriz. İhtilalle birlikte küçük bir güçle, birkaç kenti elimize geçirebilecek durumdayız. Bu olduğunda bütün Hellas, tiranları yere sermek için intikam kılıcını eline alacaktır”.

Règas’ın çevresinde egemen anlayışın buna benzer olduğunu tahmin edebiliriz. 1792-1797 yılları içinde umutlar Rusya’dan Fransa’ya kaymıştı. Rusya’nın politikası yalnız düş kırıklığı yaratmakla kalmamıştı; artık devrimci güçler ondan korkmakta ve çekinmektedirler. Fransa ise şimdi yeni bir umut ışığıdır. Bir şiirinde, Yurtsever Marş’ında Règas, “Bakın İtalya’ya / nasıl erdi hürriyete / üne doğru koşuyor / sevinçle ateşe” dizelerini yazacaktı. Bu marş bu yıllarda devrimci Fransa’nın ünlü “Carmaniole” şarkısının bestesiyle söylenirdi.⁶

6 İleride de göreceğimiz gibi, on yıl kadar sonra Fransa’nın doğurmuş olduğu umut, hayal kırıklığına dönüşecekti. “Hellen Nomarşisi”nin yazarı şöyle yazacaktı: “Dönüp İtalya’ya bakın, iniltilerini dinleyin, gözyaşlarını görün ve yabancı bir güç tarafından özgürlüğe kavuşturulmak ne demekmiş öğrenin!”

Marş şiiri

Rēgas'ın en ünlü yapıtı *Thourios* adlı şiiridir. Türkçe'ye *Marş* olarak çevrilebilecek olan bu şiir bir devrimci manifesto görünümündedir. 1796 yılından sonra isyana kalkışan çevrelerde ve devrimci toplantılarda Marş'ın, hem şiir olarak hem de şarkı biçiminde okunduğu, Rēgas'm kendisinin de kavalını çalarak katıldığı bilinmektedir.

Şiir, ideolojik içeriği açısından incelendiğinde, etnik değil, sınıfsal ağırlıklı bir anlayış ile kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Temel anlayış, "tiranlığın" yıkılmasının gerekliliğidir; bunun sağlanması için ise herkes, din yada etnik özellikleri bir engel oluşturmadan, bir araya gelip devrime kalkışmalıdır.

Rēgas, "Hellen" bilinci taşıyan, Yunanca yazan ve konuşan bir düşünürdü. İçinde yaşadığı, devrimci eylemini sürdürdüğü çevrenin büyük bir bölümü de kendisini Hristiyan Ortodoks, Romios (Rum), Grek yada Hellen olarak algıladı. Regas bu nedenle Hellen ulusçu hareketin bir üyesidir. Ancak düşlediği toplumsal düzen ve yeni devlet yapısı, bugün "çok uluslu" diyebileceğimiz bir yapı görünümündedir. Devrimi de "Hellen" toprakları içinde değil, çok daha geniş bir yörede istemektedir. Devrime çağırdığı kimseler de yalnız "Grekler" yada "Rumlar" değildir; ulus ve din farkı gözetmeden tüm ezilenlerdir.

Rēgas'ın ünlü şiirinde bu görüşlerin nasıl dile getirildiğine bakalım.⁷ *Marş* en ünlü dizeleriyle ve özgürlüğü yücelterek başlamaktadır:

*Ne güne dek arkadaşlar darda yaşayacağız,
aslanlar misali, yalnız, bayırlarda dağlarda...*

*Bir saatlik özgür yaşam yeğdir bize
kırk yıllık köleliğe, hapse.*

7 *Marş* şiirinin bütünü Ekler bölümünde verilmektedir.

Tiranlık herkesi, vezir yada tercüman (Müslüman yada Hristiyan) farkı gözetmeden ezmektedir:

Köleysen eğer neye yarar yaşaman?

Düşün, ateştesin her an.

İster vezir ol, Efendi yada tercüman

hep boşa harcar seni Tiran...

Yiğit kapetanyoslar, papazla siviller,

ve ağalar, öldü hepsi haksız kılıç altında

öylesine çoktur bunlar, Türkler ve Rumlar,⁸

yitirdiler yaşamla servetlerini, nedensiz.

Rēgas, ünlü Rum voyvodalarını anmaktadır: Soutsos, Mourouzēs, vb. Özellikle Maurogenēs'in 1790 yılındaki idamı, "Tiranlığın" keyfi ve "yasaları" hiçe sayan adaletsiz davranışının simgesi gibi sunulmaktadır. Şiir, herkesi "yasayı önder kılmak için" çağırır.

Rēgas bir yanda devrimcilerin "haç üstüne" yemin etmelerini istemekte, ama öte yanda, zamanın Mason pratiğini anımsatırcasına, "Tanrı" yada "Allah" üstüne değil, "Dünya'nın Kralı" adına yemin etmekte ve ettirmektedir. Amacı herkesi bir araya getirmektir:

Inancında herkes özgürce yaşasın,

ortak koşalım savaşın şanına

Bulgar ve Arnavut, Ermeni ve Rum,⁹

Arapla beyaz, ortak bir güç

Özgürlük adına kılıç kuşanalım.

Kim düşman? Dost kimdir? Bunu belirleyen ne soydur, ne de din:

8 "Kapetanyos" geminin kaptanları yada eşkiya, haydut, âsi reisi anlamındadır. "Ağa" burada "Müslüman ağa" anlamı taşıyor. "Türk" o yıllarda hem "Türk" hem de "Müslüman" anlamına gelirdi.

9 Şiirin başka eski bir baskısında "Ermeni ve Rum" yerine "Sırp ve Rum" denmektedir.

*Bize uyanlar artık düşman sayılmaz
kardeş olacak bize, isterse başka bir dinden olsun;
Ama cüret edip de karşımıza çıkan
bizden de olsa, varsın yok olsun.*

Sonra devrime katılacaklara seslenmektedir. Bunlar Mora'da yaşayan Manililer (Manyotlar), Karadağlılar, Arnavutlar, Makedonyalılar, Hristiyanlar, Karadenizliler, Giritliler'le Hydralıdır.

*Bizimle olun siz de, Maltalılar, tek vücut olun,
Tiranlık'a atılın hışımla.
Hellas sesleniyor sizlere, istiyor, acıyor size,
anacıl sesi ile sizin katkınızı diliyor
Ne beklersin Pazvantoğlu, böyle kuşkulu?¹⁰
Atıl Balkanlar'a, kartal yuvanı kur.*

Pazvantoğlu "Müslüman"dır, "Türk'tür", ama bu şiirde özgürlüğün yolunu göstermektedir.

Tiran'a, yani Sultan'a karşı çıkmıştır; ayaklanmıştır, boyun eğmemiştir. Ancak başarının yolu, Rêgas'a göre "reaya ile birleşmekten" geçmektedir. Başkaldırmış, ayaklanmış olan başka Müslümanlar'a da seslenmektedir; bunlar zamanın "baş kaldıranlar"ıdır: Gürcü dediği biri, bir Bursalı, Halep'ten başka biri. Mısırlı'ya "kendi beylerini kendilerine kral seçmelerini" söyler. Bunlar "tiran" İstanbul'un fermanlarını tanımayanlardır.

*Hepimiz tek yürek, tek görüş, tek ruhla
vurun Tiran'ın köküne, yok olsun!*

10 Pazvantoğlu, bu dizeler yazıldıktan sonraki yıllarda, Babiâli'nin ödünleri ile yetinmeyerek ayaklanacaktı. Kısa ve yetersiz bilgi için bak: Karal s. 29, 104 ve 154. Karal, "Baskaldıran Pazvantoğlu" eylemi için "kendilerine katılan-bozguncu kimselerle Sırbistan'da bir terör yarattılar. Bu rejim Sırp isyanının yakın sebebini teşkil etti" diye yazacaktır.

*Bir ateş yayılsın tüm Türk dünyasında
Bosna'dan aksın Arap dünyasına!*

Dinleyenlerin korkmamalarını telkine çalışır. Üç yüz yır-
calının Sultan'a karşı nasıl çıktıklarını anımsatır: iktidar
"tavşan gibi titremektedir" korkusundan. Bunu kanıtlayan
Pazvantoglu olmuştu. İnsanları ezen tiranları kovmak için
herkesi çağırır ozan.

*Keselim bu kurtları, boyunduruğu elinde tutanları
Hristiyanlar'la Türkler'e sertlikle acı çektireni.*

Amaç tüm insanların kardeşçe yaşamasıdır:

*Boyun eğsin düşman Adalet'e
kurtulsun dünyamız bu yaradan
özgür yaşayalım, kardeşler, Dünya'mızda!*

Marş adlı şiirin dili Çağdaş Yunanca'dır; Yunanca konuşan
herkesin anlayabileceği halk dilindedir. Edebiyat değeri sı-
nırlıdır. Ama tarihsel ünü ve değeri büyüktür. 1790 yıllarında
geçerli olan kimi ideolojik yaklaşımları ve değerlendirmeleri
açık bir biçimde yansıtmaktadır. Şiirdeki jargon Fransız
Devrimi'nden gelmez. "Kölelik", "vatan", "özgürlük", "ti-
ranlık", "yurtseverler", "yasalar", "adalet", "kardeşlik" gibi
sözcükler 1789 dünyasının ve ideolojisinin sözcükleridir.

Egemen anlayış da zamanın "demokrat" ve burjuva anla-
yışıdır: Tiran halkı ezmektedir; herkes, kardeşçesine bir araya
gelip, özgürlük adına savaşacaktır. Beğenilmeyen durumlar
ise "kölelik"tir, "servetlerin kaybolması" yani keyfi olarak
gelire el konmasıdır, "tiran yüzünden yurdunu terket-
me"lerdir. "Hristiyan ve Türk'e sertlikle acı çektiren" tirana
karşı bütün Osmanlı uluslar, Maltalılar'dan Araplar'a, bu savaşa
davet edilmektedir.

- Marş'ta hiçbir ulusa karşı en ufak bir yerme yoktur. "Bizden"

ve “onlardan” diye ayırım ulusal temel üzerinde oluşmamaktadır. Acı çekmiş olanlar “Türkler ve Rumlar’dır”, tiranın “harcadıkları” “vezirler ve tercümanlar”dır; haksız ölenlerin içinde hem papazları hem (Türk) ağaları görüyoruz. Tirana karşı çıkanlar “kardeş olacak bize, isterse başka bir dinden de olsun / Ama cüret edip de karşımıza çıkan / bizden de olsa, varsın yok olsun”.

Rēgas’ın Anayasa’sı

Ekim 1797’de Rēgas, bir ayaklanmayı ve Fransa’daki rejime benzer bir gelişmeyi hedefleyen eylemlerini, her zaman gizliliğe dikkat ederek hızlandırır; *İnsan Hakları Bildirgesi*’ni ve *Anayasa İlkeleri*’ni hazırlar ve bastırır. Bu iki metin bir arada Rēgas’ın *Anayasa’sı* olarak bilinir.

Üç bin nüsha olarak bastırılmış olan bu *Anayasa*’nın ilk cümleleri içinde politik değişikliğin kimin için istendiğini okuyoruz: “*Hellenler’in evlatları olan halk, ki Rumeli’de, Küçük Asya’da (yani Anadolu’da, H.M.), Akdeniz’in adalarında, Eflāk-Boğdan’da yaşamaktadır ve iğrenç Osmanlı despotluğu altında inlemekte olan bütün herkese... ayrıntısız herkes diyorum, Hristiyanlar ve Türkler, hiçbir din farkı gözetmeden (çünkü herkes Tanrı yaratığı ve evladıdır)...*”

Bu *Anayasa*’nın birinci *İnsan Hakları* bölümü 35, ikinci *Anayasa İlkeleri* bölümü ise 124 maddeden oluşmaktadır. Rēgas’ın *Anayasa’sı*, 27 Haziran 1793 tarihli Fransız *Anayasa’sı*’nı izlemektedir. Hem maddelerin (aynı olan) sayıları, hem içeriği, hem de egemen olan anlayış kuşkuyla yer bırakmayacak biçimde Fransız *Anayasası*’nın etkisini ortaya koymaktadır. Eğer Rēgas Fransızca metnin üzerinde, Osmanlı gerçeği ile uyum sağlamak için önemli değişiklikler yapmamış olsaydı, bir çeviriden de söz edebilecektik. Oysa bu *Anayasa*, bir çevirinin ötesinde bir çalışmadır. Esin kaynağı belli olmakla

ve Fransız Devrimi ideolojisi izlenmekle birlikte, Rēgas farklı toplumsal koşullara uygun gelecek ve yenilikler taşıyan bir anayasa hazırlamıştı.

Yunanca olarak yazılmış olan “Anayasa”nın çevirisinde belli olmayan ama Rēgas’ın başarı ile üstesinden geldiği bir konu, bu metnin dili ve kavramların seçimidir. 18. yüzyılın sonunda siyaset biliminin kimi terimleri Yunanca’da henüz bulunmamaktaydı. Rēgas, uyarlamasını hazırlarken “egemenlik”, “insan hakları”, “devlet”, “halk meclisi” vb. gibi anlamları aktaracak sözcükleri yaratması yada eski sözcüklere bu yeni kavramları katması gibi zor bir sorunla karşılaşmıştı. Örneğin bilinmeyen “devlet” sözcüğü yerine (krallığa son verilmek istenmekle birlikte) metinde “krallık” sözcüğü kullanılmaktadır. Burada ele alınmayacak olan bu sorunun Rēgas tarafından genel olarak başarı ile çözüldüğünü söylemekle yetinelim.

İkinci ve genel olan bir fark, ifade farkıdır. Fransız Anayasası, Avrupa’da yüzyıllardır sürmüş olan siyaset tartışmaları sonucunda halkın kolayca anlayacağı bir “siyaset dili” ile kaleme alınmıştı; Rēgas söylediklerini “anlatmak” gereğini duymaktadır. Kısa bir Fransız maddesinin karşısında çok uzun yeni ve açıklayıcı maddelere sık rastlanmaktadır. Örneğin Fransız Anayasası’nın “*bir tek ferdin ezildiği yerde toplumun bütünü ezilmektedir, toplumsal bütün ezildiği yerde her kişi ezilmektedir*” derken, Rēgas buna benzer bir anlamı anlatmak ve Osmanlı gerçeğine uyarlamak için uzun bir paragraf yazmaktadır:

“Bu krallığın (devletin) bir yurttaşı haksızlığa uğradığında her yurttaş haksızlığa uğramakta yada yurttaşa karşı çıkılmaktadır; bundan dolayı, şu ülkeye karşı savaş verilmektedir, bana ne, ben kendi ülkemde rahatım, denemez; bütünü içinde bir ülkeye karşı bir durum varsa bana karşı da savaş veriliyor demektir; Hellen sıkıntıdaysa Bulgar harekete geçmelidir, ve o

da sırasıyla ötekinden yana olmalıdır; her ikisi de Arnavut'un ve Ulah'ın yanında olmalıdır" (I.H. 34).¹¹

Kimi zaman bir maddenin hukuksal sonuçlarını yada anlamını okuyucuya anlatabilmek için örnekler vermektedir. Dili böyle durumlarda resmi bir anayasa metni dilinden uzaklaşmakta, ama aynı anda halka yaklaşma kaygısının tatlı yalınlığı dizelere bir çekicilik vermektedir. Örneğin "yani eğer bir çiftçi öküzleri olmadığı için boş oturuyorsa vatanın ödevi onları vermek ve ödenmeleri için beklemektir" sözleriyle, Fransız Anayasası'ndaki "toplum mutsuz yurttaşlara geçim araçlarını sağlar" anlamını aktarmaktadır (I.H. 21).

İlginç bir fark I.H. 27'de görülür. Fransız Anayasası "halk egemenliğine" karşı çıkanların hemen ve halk tarafından öldürülmesini isterken, Rêgas, herhalde farklı bir toplumsal çevrede yada tarihsel konjonktürde bulunduğu ve Fransız uygulamasını otomatik bir biçimde kopya etmeye yatkın olmadığından, "egemenliği ve iktidarı zorla eline geçirenlerin" yasalara göre yargılanmalarını ister. Rêgas bu farklı yaklaşımı ile Fransız Anayasası'nı yaratıcı ve eleştirel bir yaklaşımla Osmanlı gerçeğine aktarmaya çalıştığını ortaya koymaktadır.

Özle ilgili konular daha ilginçtir. Bu devlet kimin devleti olacaktır? Hangi ulusları içerecektir? Egemen ulus olacak mı? Sınırları nerededir? Demokratik düzen nasıl işleyecektir? Somut istekler ve hedefler ne idi? Kısaca bu konulara bakalım.

Anayasa'nın amaçladığı devlet düzeni zamanın Fransa deneyimine dayanmakla birlikte, yerel özelliklere ve Osmanlı devlet gerçeğine uygunluk sağlayacak değişiklikler ve eklemeler içermekteydi. Örneğin Fransız Anayasası'nda kurulan

11 "I.H." Anayasa'nın "İnsan Hakları" bölümünü, "A.I.", "Anayasa İlkeleri" bölümünü simgeler; sayı madde numarasıdır. "Anayasa"nın bütünü ektedir. Karşılaştırılabilecek Fransızca metnin bir büyük bölümü de gene bu ektedir.

devletin halkının belirlenmesi için “Fransızlar”dan, “insanlar”dan yada “yurttaşlar”dan söz ederken, Rēgas özen gösterip bu kavramların çok ulusçu bir anlam taşıdıklarını her fırsatta açıklamaktadır: “*din farkı olmadan Hristiyanlar ve Türkler*”, “*bütün insanlar, Hristiyanlar ve Türkler, doğal olarak eşittir*”, “*Anayasa, bütün Hellenler’e, Türkler’e, Ermeniler’e, Yahudiler’e ve başka bütün uluslara (ki Cumhuriyet’te ikamet etmektedirler) eşitliği, özgürlüğü, her birinin mülk güvenliğini, bütün dinlerin serbestliğini... garanti eder*” (I.H. Giriş bölümü, 3 ve A.I. 122).

Anayasa’da onaltı kez “Hellen” sözcüğüne ve sözcüğünün türevlerine rastlıyoruz. Yunanca’da bugün “Yunan” anlamına gelen bu sözcük Rēgas’ın yıllarında ve özellikle Rēgas’ın anlayışında çok daha geniş bir anlam taşıdı. Örneğin hemen “Giriş”te “*Hellenler’in evlatları olan halk*”ın deyip bu halkı “*Hristiyan ve Türkler*” diye nitelemektedir. “*Hellen Demokrasi*”nden söz etmektedir, ancak “Hellen” sözcüğü etnik bir içerikten çok, Eski Yunan’da da görmüş olduğumuz bir yönetim biçimini belirtmektedir: parlamento ile, halkın oluşturduğu meclislerle işleyen Cumhuriyet yönetimini (A.I. 1).

Bir sonraki madde kuşkuyla pek yer vermeyecek biçimde kaleme alınmıştır: “*Hellen halkı, yani, din ve dil farkı gözetilmeden bu devlette yaşayanlar, egemenliklerini eyleme sokmak için...*”. Yani Arnavutça konuşan Müslüman da “Hellen”dir. Zaten hemen sonraki 4. madde, en açık bir biçimde Fransız Devrimi’nin ortaya attığı “çağdaş” anlayışı izleyerek, bu devletin yurttaşı olmanın temel gereksinmelerinin (dil, din, köken, ırk değil), yeni yasalara ve hedeflere saygı ve inanç olduğunu dile getirmektedir. Madde A.I. 7 de kimin egemen olduğunu dile getirmektedir: “*Egemen halk, din ve dil gözetilmeden, Hellen, Bulgar, Arnavut, Ulah, Ermeni, Türk ve başka soylar dahil, bu ülkenin bütün sakinleridir*”. Anayasa’da sözü geçen “Hellen” sözcüğünün, gene aynı metin içinde verilen

tanıma göre değerlendirilmesi ve yorumlanması en anlaşılır ve sağlıklı tutumdur.

Ancak Rēgas'da bir süre sonra "Yunanlılar" arasında yada Yunanca konuşan Ortodokslar arasında yada başka diller konuşan Ortodokslar arasında egemen olacak olan Yunan ulusçuluğunun başlangıcını ve öğelerini de görmekteyiz: Eski Yunan hayranlığı, eski Yunan'a uzanan bir köken inancı gibi. "Hellen" sözcüğü ile bu metinlerde hem "bütün yurttaşlar" nitelenmektedir ama aynı zamanda, yukarıda verilmiş olan ve "Anayasa Hellenler'e, Türkler'e, Ermeniler'e... vb. özgürlüğü garanti eder" diyen maddede de gördüğümüz gibi, çağdaş bir halkı da belirtmektedir. Nihayet devletin dili ile ilgili olarak şunu okuyoruz: "Tüm yasalar ve emirler Hellenler'in basit dilinde verilirler, çünkü bu dil en kolay anlaşılabilir ve tüm devlet içinde yaşayan ulusların en kolay öğreneceği dildir", "büyük kentlerde ise (okullarda) Fransızca ve İtalyanca öğretilmelidir" (A.I. 53 ve I.H. 22). Rēgas'ın düşlediği devletin içinde bir "Yunan kültürü" egemenliğinden söz edilebilir.

Rēgas'ın bir bağımsız ulusal devlet anlayışı taşımadığı bellidir. Bu yönde bir isteği olduğunu gösteren hiçbir belirti yoktur. Osmanlı Devleti'ni "dünyanın en güzel devleti" diye nitelemektedir (I.H. Giriş). Amacı bu devlete son vermek değil, bir devrimle, Fransa'da olduğu gibi, demokratik bir yapı kazandırmaktı. Rēgas, Fransa'da yer almış olan politik değişikliklerin Osmanlı Devleti içinde de yer almalarını amaçlamıştı. Bu yönde ulusların "kardeşliğine" inanması da o zamanın ideolojisine uygun bir anlayıştı. Bütün ulusların düşmanı "tiran"dı. Tiran'ın hangi ulustan olduğu Fransa'da önemli değildi; ezilenlerin de ulusu önemli değildi. O yıllarda cepheler tiranlar-ezilen halklar olarak belirlenmişti.

İnsan Hakları bölümünde Rēgas, Fransızca metne açıklamalar ve yorumlar ekleyerek yurttaşların güvenliğinden, istibdada karşı olan yasaların gerekliliğinden, yasadışı tutuk-

lamalara karşı tutumundan söz eder. Bu maddelerin ayrıca kişileri iftiraya karşı, haksız eylemlere karşı da korumaya uygun olduklarına inanılmaktadır. Tiran'ın keyfi davranışları değil, yasalar toplumun temeli olmalıdır. Cezalar suça uygun olmalıdır. Kişinin servetine saygı gösterilmelidir. Her meslek herkese açık olmalıdır. Kölelik yasadışı sayılmalıdır. Çalışmayanlara yardım sağlanmalı ve herkes okuma yazma öğrenmelidir. "Erkek kız tüm çocuklar köylerde okula gitmelidir." Vergi vermek şarttır, ancak yoksullar vergi vermeyecek, tersine yardım görecektir. "Egemenlik halka dayanır, bir bütündür.. Kişi yada bir kesim insan yada bir kent değil, ancak halk emir verebilir.. Halkın bir bölümü tüm ulusun adına hareket edemez".

Rêgas Fransız Devrimi'nin ideolojisini dile getirmektedir; bu yeni düzeni savunmaktadır. Rêgas'ın kurmak istediği rejimin, oluşmasını düşlediği devletin ve kurulması için çaba harcadığı düzenin niteliği ve özelliği herhalde en iyi bir biçimde bu metinde görülebilir. Pratikte nelerin değişmesini istediğini, toplum içinde ne gibi yeniliklerin yer almasını amaçladığını, somut önerilerinin hangi yönde olduklarını saptayarak Rêgas'm ideolojisine bir açıklık kazandırılabilir. Bu amaçla "Anayasa"da yer alan kimi pratik önerileri kısaca aktaralım.

İnsan Hakları bölümünde özet olarak şunları okuyoruz: Hiç kimse canından malından emin değildir, toplumun yapacağı yasalarla istibdada son verilecektir; herkes eşittir, malımızı hiç kimse elimizden almamalıdır (madde 2); zengin yoksuldan az çekmemelidir (3); yasa tüm halkın rızasıyla olur (4); görevler (memuriyet) ancak yetenekli olanlara (soylulara değil, H.M.) verilmeli (5); dinler engellenmemeli (7); hiç kimse yasaya aykırı biçimde tutuklanmamalı (10); cezalar, suçtan önce yapılmış yasalara göre verilmelidir, aksi oluyorsa rejim tiranlıktır (14); herkes malına sahip olabilmeli ve emeğinin

ürününü istediği gibi kullanabilmelidir (16); kölelik yasaktır, kimse çalışanlara küfür edemez, dövemez, işveren ancak borcunu ödedikten sonra çalışanın işine son verebilir (18); kimsenin tarlası elinden alınamaz, ancak borcu varsa alınabilir (19); muhtaç olanlara, vatan için savaşmış olanlara devlet yardım etmelidir (21); emirleri ancak halk verebilir, tek kişi değil (25); halkın bir bölümü de tüm ulusun adına davranamaz (26); tüm yurttaşlar kanun yapma, seçme ve temsilci saptama konusunda eşittirler (29); suçlular fark gözetilmeden cezalandırılmalıdır (31); yönetim, halkın yada halkın bir kesiminin şikâyetlerini dinlemediği ve halletmediği durumda halkın ayaklanması en kutsal haktır (35).

Rêgas, *İnsan Hakları* bölümünün son maddesine, Fransız metninde olmayan ve herhalde düşlediği ayaklanma için halktan taraftar toplamayı amaçlayan şu cümleyi de ekleyecektir: “*Kentlerin, eyaletlerin, köylerin ve yurttaşların borçları eğer beş yıl önce alınmışsa ve bu arada borcu vermiş olanlara faiz ödemişlerse yönetim bu borçları affedecektir;... alacaklılar beş yılda kapitallerini (zaten, H.M.) iki katına çıkarmışlardır*”.

Anayasa İlkeleri bölümünde dile getirilen somut amaçlar şunlardır: Madde 12-38’de köy ve kasabalarda seçimlerin nasıl yapılacağı anlatılmaktadır. Tüm halk seçime katılır; yalnız “*zenginler ve ileri gelenler, Türk kocabaşılar değil*” (21); 39-40’da, bin kişi bir temsilci seçer (23); seçilen, tüm ülkenin temsilcisi sayılır (29).

Madde 39-77’de meclisler ve yasaların oluşması ele alınmaktadır. “*Yasakoyucu Meclis toplantıları kamuya açık yapılır*” (45). “*Politik adalet*” başlığı altında “*yasa tüm ülkede herkes için eşittir*” (85); “*Vergi*” başlığı altında “*herkes vergisini zenginliğine orantılı biçimde verir*” (101) anlamına gelen cümleler vardır. Sonunda anayasa önerisi “*Anayasa Hellenler’e, Türkler’e, Ermeniler’e, Yahudiler’e ve başka bütün uluslara...*”

eşitliği, özgürlüğü, mal güvenliğini, tüm dinlere özgürlüğü, sonsuz basın özgürlüğünü... toplantı özgürlüğünü ve insan haklarını garanti eder” gibi sözlerle tamamlanır (122).

Regas’ın bu anayasası farklı bir açıdan da okunabilir. Düşünürün istedikleri, ortaya çıkmasını düşlediği yeni durumlar, çevresinde olmayan, bulunmayan durumlardı. Anayasa’nın hedefleri, Osmanlı toplumunun o yıllarda sunamadığı ortamdır. Gelişmekte olan dinamik kentli bir cemaatin içinde hareket eden Regas’ın isteklerinin Batı Avrupa burjuvazisinin istekleri doğrultusunda olmaları, Osmanlı toplumunun iki çelişen gücünü de sergiliyor olabilir: bir yanda hukuk alanında hareket serbestliği ve mal güvencesi arayan yeni bir sınıfın yeni gereksinimleri, öte yanda eski düzenin devamında kendi çıkarlarının devamlılığını gören tutucu güçler. Her metin gibi, Regas’ın yazdıkları da zamanının hem bir gereksinmesi, hem de bir tanığıdır.

Regas’ın sonu

Bu devrimci Anayasa Viyana’dan Triyeste’ye, sandıklar içinde sözde ticaret malları gibi gönderildi; peşlerinden de Regas aynı kente ulaştı (19 Aralık 1797). Bildiriler basımevi sahibi olan bir Yunanlı’ya gönderilmişti. Ancak ilgili mektup, olup bitenleri bilen ve o anda bir gezide olan Koronios’un eline değil, yanlışlıkla “işin” içinde olmayan ortağı Demetrius Oikonomou’nun eline geçer. O da olayı Avusturya polisine ihbar eder. Avusturya yönetimi yayınlara el koyar, Regas’ı tutuklar ve sorgular. Viyana’da da “komplo hazırlayanlar” tutuklanırlar. Regas kendini öldürmeye çalışır; zamanın polis raporuna göre, elleri bağlı olmakla birlikte eline geçirdiği sivri bir aleti, battaniyesinin altında görünmeden göğsüne bastırır, ama kalbini delemmez. Yaralanır, bir süre tedavi edilir.

Avusturya içinde, Viyana, Triyeste, Peşte ve Semlino’da

Yunanlılar arasında tutuklamalar devam eder. Rēgas iki ay sorgulanır. Avusturya polisinin sorgulama raporlarına göre Rēgas'm planı, hemen Mani'ye (Güney Mora) geçip orada devrimi başlatmaktı. Rapora göre, bütün Mora Osmanlı yönetiminden kurtarıldıktan sonra Epir'e geçilecek, Sulililer'le (Solyotlar) bir olup Makedonya, Arnavutluk, sonra ise genel bir ayaklanma ile geri kalan alanlar kurtarılacaktı. Avusturya polisinin elini geçen evrak arasında Rēgas'ın, o sıralarda İtalya'da savaşmakta olan Napolyon'a gönderilmek üzere yazılmış bir mektup da vardır. Mektupta komutandan Yunanistan'a, özgürlüğüne ulaşması için, yardım edilmesi isteniyordu. O yıllarda böyle bir beklenti gündemdeydi. 1797 yılının Mayıs ayında bin yıllık Venedik krallığına son verilmiş, bir ay sonra da Korfı Adası'na giren Fransız askerleri "özgürlük"ü gündeme getirmişti.

Sonunda Osmanlı uyruklu olan, aralarında Rēgas'ın da bulunduğu sekiz "suçlu"nun Osmanlı yönetimine teslim edilmesine karar verildi.¹² Sorgulama tutanaklarını incelemiş olan kimi tarihçilere göre, bu olay Avusturya'nın sivil mahkemelerinde görülmüş olsaydı tutuklanmış olan devrimci demokratların "cinayet"i -eylemleri polisçe böyle değerlendirilmişti- cezasız kalacaktı. İdari bir kararla sekiz devrimci 10 Mayıs 1798 tarihinde Belgrad'da Osmanlı yönetimine teslim edildiler. Rēgas ve arkadaşları, kesin olmayan bilgilere göre, kırk gün işkence edildikten sonra, İstanbul'dan gelen fermana uyularak öldürüldüler. Söylentiye göre kementle boğulmuşlar ve cesetleri Tuna'ya atılmış. Yaygın inanca göre işkence süresinde Rēgas davasına inanmış bir kimsenin yürekliliğini göstermiştir.

12 21/3/1993 tarihli "E" dergisinde (*Eleutherotypia*) çıkan ve Avusturya arşivlerine dayanan imzasız bir yazıya göre, Avusturya da Rēgas'a karşılık Osmanlı Devleti'nden Macar ve Polonyalı cumhuriyetçi siyasi mültecilerin yada devrimcilerin teslimini istemişti.

Rēgas ile birlikte öldürülenler arasında şunlar vardı: Sakız kökenli Viyana tüccarı E. Aryentēs (31 yaşında), Yanyalı doktor D. Nikolidēs (32), Sakızlı A. Koronios (27), Kastoryalı tıp öğrencisi I. Emanouël (24), kardeşi Panayotēs (22), Siyatistalı (Kuzey Yunanistan) T. Tourountzas (22) ve Kıbrıslı I. Karatzas (31).

Avusturya uyruklu olan ve bu yüzden Osmanlı yönetimine teslim edilmeyip sınır dışı edilen devrimciler arasında, Yunanca *Ephēmeris* gazetesinin yayımcısı Makrydēs Poullos'u görüyoruz. Rēgas'ın bildirileri onun basımievinde basılmıştı. Rēgas'la birlikte tutuklanan ama Fransız uyruklu olduğundan serbest bırakılan 21 yaşındaki Khristophoros Perraibos, Fransız yönetiminde olan Korfu Adası'na gidecek ve Rēgas'ın şiirlerini yayımlayacaktır (1798); yıllardan sonra, 1860'da da Rēgas'm biyografisini yazıp bastıracaktır.

Rēgas ve tarihçiler

Rēgas'ı tanımış olanlar ve hakkında yazmış olanlara göre Rēgas, şişmanca, yakışıklı, çok canlı, sevecen, çok güzel konuşan ve çalgı çalıp şarkılarını kendi okuyan kültürlü bir insandı. Zamanında toplumca benimsenen kimi akımlar Rēgas tarafından başarı ile temsil edilmişti; toplumun ortaya çıkan çağdaş yada "yeni" olan etik, tarih, müzik, bilim, edebiyat ve eğitim gereksinmelerinin başarılı sözcüsü olmuştu. Soylu bir aileden gelmemekle, sayılı zenginlerden ve güçlü kimselerin koruması altında olmamakla, saygın bir mesleğe sahip olmamakla ve hiçbir resmi ünvan da taşımamakla birlikte böylesine ün kazanması, sayılıp sevilmesi ve taraftar bulması, özellikle o zamanlarda yalnız soylulara saygınlık atfeden feodal kökenli geleneklerin kalıntıları da göz önüne alındığında, çok ilginçtir. Kuşkusuz Rēgas toplum içinde bir gereksinmeye cevap veriyordu. Halktan bir insanın, din alanı dışında,

böylesine bir saygınlık kazanması ve ilgiyi çekmesi o zamana dek rastlanmayan yeni bir gelişme idi.

Ancak Yunan Devletinin kurulmasından sonra, milli bir tarihçilik (yada "resmi tarih tezi") yaratma dönemi olarak algılanabilecek sürede Rēgas, "Yunan ulusunun kurtuluşunu amaç edinen, ulusal bağımsız devlet yanlısı kahraman" olarak değerlendirilmiştir. Rēgas, sonradan gelişecek olan olayları başlatıcısı, kurulacak devletin düşünürü, oluşacak ulusun üyesi ve ideologu, kurulacak ideolojinin ilk tohumu olarak algılanmak istenmiştir.

Değişen ismi bile bunu güzel bir biçimde göstermektedir. Velestinli Rēgas, bir antik Hellen ismi alacak, kendisinin hiç duymadığı, hiç kullanmadığı "Rēgas Feraios" adı ile anılmaya başlanacaktı.¹³

Yunan İhtilali'ne katılmış olan P. Patron Germanos'a göre örneğin, Rēgas "*Hellen ulusuna özgürlük idealini aşılama ve (Türk) tirana karşı ihtilal yapmak*" istiyordu (Germanos 2). Yirminci yüzyıla varana ve ulusçu tarih anlayışı aşılmaya başlanana dek, ulusal bir dürtü dışında, farklı nedenlerle ortaya çıkabilecek bir ihtilal olanağı pek düşünülemedi. Yunan milli tarihçiliğinin kurucusu sayılan Kōnstantinos Paparrēgopoulos (1815-1891), *Anayasa*'dan, Rēgas'ın tüm uluslara tanıdığı eşit haklardan habersiz görünmekte ve Rēgas'ı "ulusun ihtilali" için çalışmış olan biri olarak görmektedir. Bir yerde "*Pazvantıoğlu gibi başka Türk resmi kimselerle de mektuplaştığını*" yazmakta ama temelde *Marş* şiiiriyle 1821 yılındaki "*büyük patlamayı*" hazırladığını söylemektedir (Paparigopoulos 710, 711).

Gene de, Yunan İhtilali'ni yaşamış hattâ İhtilali yapanlardan biri olan bir Yunanlı lider, Türk tarihçiliğinde iyi bilinen A.

13 Feraios, yukarıda da işaret edildiği gibi, Rēgas'ın doğmuş olduğu Velestin köyü yakınındaki Antik Yunan kentidir.

Hypsēlantes'in kardeşi Nikolaos Hypsēlantēs,¹⁴ zamanında pek tekrarlanmayan keskin bir gözlemle Rēgas için, İhtilal sırasında kaleme aldığı anılarında şunları yazmıştır: Rēgas “yaydığı kardeşlik anlayışı ile ... yurttaşlarını ... isyan etmiş Müslümanlarla birleştirdi... Günümüzde de Yunanlılar'ın kardeşleri Türkler'in, ... Türkler'in de tam aynı biçimde Yunanlılar'ın hayatlarını ... kurtardıklarını görüyoruz; bir Hellen, evini ve ailesini, kardeşi Türk'ün koruması için bırakabilmektedir; ve kendisi huzur içinde uzak tarlasına gidip çalışabilmektedir ... Ama (Rēgas'tan sonra) koşullar değişti; ve yeni 'etaireia'nın liderleri bu kardeşliği yalnız Hellenler için kullandı” (Hypselantes 258, 259).

Rēgas ile ilgili iki incelemesi olan ve Velestinli'nin uluslararası yanını ilk vurgulayanlardan olan ünlü Marksist tarihçi Gianēs Kordatos'un yazdıklarından şu ilginç ve özetleyici değerlendirmeyi seçebiliriz: “Bir çağrı borusu görünümünde olan Devrimci Manifestosu ile (Rēgas), dayanılmaz Osmanlı despotizminin tiranlığı altında inleyen bütün herkesi, din ayrımı yapmadan ayaklanmaya çağırmıştı... Rēgas'ın açık bir biçimde belirttiği gibi, Devlet'i demokratik olacaktı. Bu devletin sınırları bütün Balkanları, Anadolu'yu ve Ege adalarını içerecekti. Bu yörenin bütün halkını, aynı dini yada dili paylaşmasalar da 'Hellenlerin torunları' saymıştır (Anayasa madde 1 ve 2)... Rēgas, her ne kadar ayaklanmadan sonra kurulacak olan yeni düzene 'Hellen Demokrasisi' adını vermişse de, Balkanlar'daki bütün uluslara eşit haklar tanıyordu. Eğer Philikē Hetaireia ve Hypsilantēs bu (Rēgas'ın) ilkelerini izlemiş olsaydılar, Boğdan devrimi 1821 yılında bütün Balkanlara yayılmış olacaktı”

14 Tarihte ünlü dört Hypsēlantēs vardır: Aleksandros (1736-1807), Eflak ve Boğdan voyvodası; oğlu Kōnstantinos (1760-1816), voyvoda ve tercüman; ve onun iki oğlu: İhtilal'in askeri harekâtını başlatan Aleksandros (1792-1828) ve İhtilal'e katılan Dēmētrios (1793-1832). Nikolaos ve Gēorgios, Aleksandros'un, onunla birlikte Avusturya'da hapsedilen iki küçük kardeşidir.

(Kordatos I, 332-336).

Günümüzde Yunan tarihçiliği Rēgas'ı "çağdaş" bir anlayışla değerlendirebilmektedir.¹⁵ Günümüzün en saygın Yunanlı tarihçilerden Apostolos E. Bakalopoulos "Marş'ı ile Rēgas, Balkanlar çapında işbirliği ideallerini dile getirdiği" görüşündedir (Bakalopoulos 1973, 601). Anayasa "her yurttaşa eşit hak" tanıyordu (I.H. 29). Ap. Daskalakis ve L. Branousēs, Rēgas uzmanı iki Yunanlı tarihçidir. Rēgas'ın Anayasa'sı uygulansaydı, "devletin resmi dili sayılan Yunanca dilinden başka, Rēgas soydaşlarına hiçbir ayrıcalık tanımayacaktı... Bu devlet bir Balkan, yada daha doğrusu bir Balkan-Asya devleti olacaktı; çünkü Anadolu'yu da içerecekti... Rēgas, ideolojik canlılığı ve geniş hayal gücü ile, 18. yüzyıl içindeki Yunan'ı, Türk'ü, Bulgar'ı, Arnavut'u, Sırp'ı barışsever ve yasalara uyan yurttaşlar, komşunun kişisel haklarına ve özgürlüğüne saygılı kimseler, devlet iradesine boyun eğen, temsilcilerini karışıklık çıkarmadan seçen, kamusal sorunlarını saygılı bir biçimde tartışan yurttaşlar olarak algılamıştı. Nasıl bir ütopya!" (Daskalakēs 1976).

Branousēs'te şunları okuyoruz: "Aydınlanma hareketinden ve Fransız Devrimi'nden kaynaklandığına inandığımız Rēgas'ın kimi ilkeleri, örneğin din, köken vb. farkı gözetmeden bütün halkların kardeşçe işbirliği gibi, dolaylı yollardan yayılmış olan zamanın (Mason) locaları hareketinden de kaynaklanmış olabilir... Rēgas, Sultanın 'despotizminin' sona erdirilmesini savunmaktadır... Bu planlarında, "Demokrasi"si içindeki kimi ulusların, farklı diller konuşan yada farklı dinlerden olan kimi halkların başka bir ulus tarafından egemenlik altına alınmalarını istediğini gösterecek en ufak bir işaret bulmak olanaksızdır. Tam aksine, ırk yada başka ayrımlara bakmadan, zamanının 'insancıl

15 Bu çalışmaya şu yazarlara ve yapıtlara danışılarak hazırlanmıştır: Bakalopoulos 1973, Branousēs, Daskalakēs, Demaras 1987, Politēs, Stavrianos.

idealler'i adına herkesin daha üst bir düzeye yükselmesini istemektedir... Ütopya! Zamanımızın şüpheçileri bu konuda karar vermekte acele etmiş olabilirler. Regas, zamanını aşır sonraları tüm Avrupa'yı değiştirecek olan 'etnik devlet'in yapısını ve görünümünü öngöremezdi" (Branousēs 1963, 146).

Rēgas konusunda uzman iki tarihçinin "ütopya" sözcüğünü kullandıklarını görüyoruz. Ancak son yüzyılların tarihi her biri farklı bir ütopya peşinde koşan insanların oluşturduğu olaylardan başka ne idi ki?

Gene tarihçilere kulak verirsek, Rēgas'ın serüveninin sonu yalnız bir "kişinin" sonu değildi: "Rēgas'ın burjuva devleti ancak dil bakımından Yunan'dı; "1830'da Yunan Devleti'nin ortaya çıkması, Rēgas'ın tek devlet düşünün de sonu demektir" (Tsoukalas 46). 19. yüzyılda Osmanlı Devleti halkları hem devletin hem de yabancı emperyalistlerin sömürsüne açıktı. "Güçlenmekte olan yerli burjuva güçlerin, feodal Osmanlı devletine son vermek, yabancı sömürgeci güçlere set çekmek ve çok uluslu bir burjuva devleti kurma çabaları -ki bu çabaların ideolojik yanı en tutarlı bir biçimde Velestinli Rēgas tarafından dile getirilmişti- büyük sözcüsü gibi, trajik bir biçimde son bulmuştu. Endüstri devrimi yıllarına rastlayan Rēgas'ın ölümü ile artık Osmanlı İmparatorluğu içinde bulunan ülkelerin, yabancı sömürgeci ve sömürücü güçlerden kurtulma umutları da son bulur." (Psyroukēs 1973, 68)

Türk tarihçiliğinde Rēgas'a hemen hemen hiç yer verilmemektedir; Rēgas'tan söz edildiğinde de, "resmi" Yunan tarihçiliğinin yaptığı gibi, bu aydını "ulusçu bir Yunan" diye tanıtılmakta ve yanlış bilgiler verilmektedir. Bu konu "Türkiye Tarihçiliği" adlı (beşinci) bölümde daha etraflı bir biçimde ele alınmaktadır.

Ama ulusçuluk hareketleri üzerinde saygın kitaplar yazmış "Batılı" tarihçiler de, herhalde Rēgas'ın yapıtlarını okumayıp genel değerlendirmelere dayandıklarından zaman zaman yanlış

yargılarda bulunmuşlardır. örneğin Hobsbawm “Yunanistan’daki Rēgas gibi Jakoben gençlerin ülkelerinin ulusal bağımsızlığı için savaştıklarını” yazmaktadır (1977, 104). Runciman ise Kōnstantine Hypselantēs’nin (1760-1816) “Rēgas gibi” Osmanlı İmparatorluğu’nu, Sultan’ın yönetimi altında islah edip, zamanla Yunanlılar’ın eline geçmesini sağlamak istediğini yazmaktadır (Runciman 1988, 386). Oysa Rēgas’ın böyle bir amaç güttüğünü söylemek için elimizde tarihsel kanıt bulunmamaktadır.

Rēgas ve tarihçiler konusunu, bu yazının başında işaret edildiği gibi, çeşitli Balkan ülke tarihçilerinin bu “demokrasi” savaçsısını kıvançla “kendilerine” mal ettiklerini anımsatarak kapatalım.

Rēgas’ın değerlendirilmesi

Yazmış oldukları, yapmak istedikleri tekrarlanmadan Rēgas’ı özetlersek, Osmanlı Devleti içinde Fransız Devrimi’ne benzer toplumsal ve politik bir devrimin gerçekleşmesini istemiştir diyebiliriz.

Kimi tarihçiler Rēgas’ın bir “federasyon” peşinde olduğunu ileriye sürmüşlerdir. Oysa *Anayasa*’da görüldüğü gibi düşünürün böyle bir isteği yoktu. Daha önemlisi, o dönemde “federatif çağdaş-ulusal devlet” anlayışı henüz doğmamıştı. Çok uluslu çağdaş demokratik bir devletin “pratikte” bir federasyon olacağı söylenebilirse de, Rēgas’ın böyle bir amaç peşinde olduğunu ileriye sürmek verileri zorlamak anlamına gelecektir. Etnik cemaatlerin ayrı ayrı, özerk bir konumu söz konusu değildir.

Rēgas’ın dünya görüşünde belirgin bir yeri olmayan başka bir öğe dindir. Özellikle şiirinde “haç”tan söz etmekle birlikte, “*Anayasa*”sında din bütünüyle yoktur. Fransız Anayasası’nın izinde kalarak herkese “din serbestliği” sunmakla yetinecektir.

Bu anlayış da, zamanın ruhban sınıfına karşı olan burjuva hareketi ve Aydınlanma ile uyum içindedir. Rêgas'm Mason, Decembrist ve Carbonari¹⁶ hareketi ile ilişkisi incelenmeye açık bir konu olarak beklemektedir.

Rêgas zamanının insanıydı; ne farklı bir gezegenden gelen bir ütöplastı, ne de erken öten bir horoz. Dünyadaki ve Osmanlı Devleti içindeki olaylar ve gelişmeler etraflı bir biçimde yeterince incelenirse "Rêgas olayı" da anlaşılır olmaktadır. "18. yüzyıl ortalarından başlayarak yaygın sloganlar 'demokrasi, özgürlük, genel irade, eşitlik, mal güvenliği, (ticarete) serbestlik, üretimin artması, ekonomik özgürlük' idi" (Beaud 51-62). Osmanlı Devleti içinde de bu görüşlerin taraftar bulmaları doğaldı.

Aydınlanma ve Fransız Devrimi rüzgârlarının ilk önce Osmanlı gayrimüslimlerini etkilemesi de açıklanabilir. Osmanlılar'da burjuva sınıfı, "kent ve özellikle ticaret burjuvazisi İslâm'a yabancıydı: bunlar Ermeniler, Yahudiler, Yunanlılar'dı..."; "günlük ticaret, Arap, Ermeni, Yahudi, Hintli ve Yunanlı tacirler (son kategori, gerçek Yunanlı'dan başka Makedon/Romenleri, Bulgarları, Sırları da içermektedir), hattâ Türk tacirler tarafından yürütülürdü; ama genel olarak sonuncular ticareti pek çekici saymazlardı" (Braudel 1982, 727; ve 1989, 481-482). Bu "yeni" burjuvaların, Batı'da yer almakta olan gelişmeleri frenleyen bir düzenin kısıtlamalarından başka, etnik ve dinsel bir sınırlama içinde de tutulunca, bu cemaatin çıkış yolu aramakta öncü olması anlaşılır olmaktadır.

Rêgas'ın, cemaatinin ve genel olarak yeni doğmakta olan bir burjuvazinin Osmanlı toplumu içindeki konumunu Taner Timur güzel saptamaktadır: "Osmanlı yönetici zümresi, kendi

16 Gizli çalışan liberaller olan Carbonari taraftarları 1789 Fransız Devrimi hareketinin geleneğini İtalya'da ve Paris'te sürdürmüşlerdi. Guiseppe Mazzini (ilk yazıları 1827'de) en ünlü liderlerindendi. Bu hareket Rêgas'ın yıllarında ortaya çıkmaya başlar.

tebaasından Müslüman olmayanları 'zimmi' sıfatı altında toplamış ve bunları sadece vergi kaynağı olarak görmüştür. Hiç kuşkusuz gayrimüslimler arasında iktisadi gücü yada herhangi bir alandaki (diplomasi, hekimlik, bazı sanayi dalları vb. gibi) bilgi ve tecrübesiyle Osmanlı Devleti'nde önemli roller oynamış birçok gayrimüslim olmuştur. Fakat bunlar dahi Osmanlı legalitesi içinde, yönetici zümre arasında yer almamışlar ve Osmanlı vakayinameleri bunları yok saymıştır. Kısaca Osmanlılar, kendi tarihlerini sadece ehl-i İslâm'ın tarihi olarak görmüşlerdir." (Timur 1989, 14)

Rēgas'm hareketi neden "Batı"da olduğu gibi bir devrime dönüşmedi? "Birleştirici bir burjuvazinin" yokluğu yada güçsüzlüğü bunun nedeni olabilir mi? "Osmanlı Devleti'nde Müslümanlık, legal olarak 'Sezar'ın hakkı' diye bir şey tanımamış ve hukuk ve ideoloji tekeline daima elinde tutmuştur. Oysa Müslüman kadrolarla, çoğunluğu Hristiyan olan bir imparatorluğu ayakta tutmak ve yönetmek mümkün olmadığı için, devşirme sistemiyle ve diğer yöntemlerle Hristiyan nüfustan devamlı takviyeler almak zorunda kalınmıştır. Bu da yetmediği için, Osmanlı ideolojisine aykırı bir şekilde, birçok Hristiyan ve Yahudilere malikâneler ve iltizamlar verilmiş ve yönetici zümre, hukuki yapıya ters düşen bir heterojen nitelik kazanmıştır. Bu karmaşık yapı Osmanlı siyasi iktidarı katında, Batı'dakinden farklı gruplaşmalara ve 'hizip'leşmelere yol açmış ve Batılı anlamda birleştirici bir 'burjuvazi' doğmamıştır." (Timur 1989, 34)

"Başta İstanbul olmak üzere Osmanlı Devleti'nin büyük şehirlerinde de büyük tüccarlardan ve sarraflardan oluşan ve önemli bir parasal sermayeyi elinde tutan bir 'burjuvazi' vardı. Fakat büyük çoğunluğu itibarıyla Müslüman olmayan bir burjuvazi, 'zimmi' statüsüyle devlet aygıtına katılamamış ve 19. yüzyılın reformlarına rağmen hiçbir zaman tam hisseli vatandaş haline gelememiştir. Batı'da böyle bir sorun Yahudiler'le ilgili olarak

ortaya çıkmıştı. Fransız ihtilalinden sonra Batı'da Yahudiler tüm haklara sahip vatandaş haline gelmişler ve güvenlik içinde Batı kapitalizminin gelişimine büyük katkıda bulunmuşlardır." (Timur 1989, 62).

Rēgas'ın istediği, amaçladığı "demokratik" haklar kuşkusuz Osmanlı Devleti'nde var olmayan kimi yasal ve toplumsal koşullardı: "Osmanlı Devleti'nde sermaye birikimi-tüketici yönetici zümre dışında- daha çok ülkenin Hristiyan ve Yahudi unsurları tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu kategoriler, devlet aygıtına egemen olmak şöyle dursun, belli görevlere bile kısmen ve kontrollü bir şekilde kabul ediliyorlardı. Aslında bunda şaşılacak bir şey yoktur. Müslüman yönetici zümre şeriat düzeni ile bütünleşen çıkar sistemini elbette kendi elleriyle yıkamazdı" (Timur 1989, 149). Rēgas'm Anayasa'sı devlet aygıtına daha geniş bir katılımı amaçlıyordu.

"Osmanlı Devleti'nin temelini teşkil eden şeriat hukuku, Osmanlı tebaası açısından iki düzeyde kısıtlama getiriyordu. Birincisi bu hukuk düzeni Müslüman olmayan tüm Osmanlılar'ı sistemin dışında bırakıyor ve (ikincisi) onları 'zimmi' olarak ikinci sınıf vatandaş kılıyordu" (Timur 1989, 299). Rēgas'm "özgürlük" çağrıları da, hem o yıllarda "moda" olan bir ideolojinin ışığında, hem de Hristiyan cemaatinin bu özel statüsü ışığında değerlendirilmelidir.

Rēgas'ın "ulusçuluk" kuramının özellikle Yunan ulusçuluğu açısından ele alınması da gerekmektedir; ancak o zaman Rēgas etraflı bir biçimde anlaşılabilir. Rēgas'da görülen ulusçuluk, "doğma" yada "filizlenme" aşamasında olan bir ulusçuluktur. Bağımsız ulusal devlet anlayışı henüz tam oluşmamıştır.

Zaten o yıllarda böyle bir sorun dünyanın gündeminde önem kazanmamıştı. 1789 ve 1793 Fransız İnsan Hakları Bildirgesi'nde "halkların bağımsızlığı" konusuna ilişilmemiştir bile. Rēgas'ın ölümünden on-yirmi yıl sonra yaygın olmaya başlayan "bağımsız devlet ulusçuluğu" henüz belirgin olmamıştı.

Rēgas'ta din ve dil birliğine dayalı "üniter" devlet kavramını da görmüyoruz. Devletin içinde farklı diller konuşan toplulukların bulunması doğal karşılanmaktadır.¹⁷ Yunan dilinin "egemenliğinin", ulusal devletlerde olduğu gibi, egemen ulusun dili olarak doğal bir uygulama değil, "kolay anlaşılabilir" bir dil olarak sunulması ve bu türde savunulma gereğinin duyulması bile Rēgas'ın ulusçuluk alanında henüz emekleme aşamasında olduğunu gösteren ek bir belirtidir. Kimi araştırmacılara göre Rēgas'ın Yunanca'yı egemen kılmak istemesi bu dilin "ticaret dünyasının dili" olduğundandı (Kitsikes 1988, 160). Bu yazara göre çok uluslu bir konfederasyon savunmayan Rēgas, başarısızlığa mahkûmdu (Kitsikēs 1988, 159). Kimilerine göre Balkanlar'da egemen dil ve kültür doğal olarak Yunanca idi ve kültür etkinliği Yunan kültüründen öteki kültürlerle doğruydu (Mackridge 69).

Rēgas'ın dönemi, bir ulusçuluğun, yani Yunan ulusçuluğunun doğuşu açısından ele alındığında, ilginç ve kuramsal açıdan çok öğreticidir. O dönemde bu "yeni" ulusun kimliği hattâ adı bile henüz belli değildi. Rēgas kendine "Rum" der, devletini, sonraları temel ve "geleneksel" düşman sayılacak uluslarla paylaşmak isterdi. Birkaç yıl sonra Koraēs "Rum" ismini nefretle reddedecek ve kendine "Grek" diyecekti. Daha sonra ulusun ismi bulundu: meğer "Hellen"miş!

Rēgas yeni doğmakta olan Yunan ulusçuluğunun da etkisindedir. Kendisi "Yunanca" konuşur, "atalarıyla" kıvanç duyar, Islâm'ın hilaline kıyasla Haç'a daha yakın görür kendini, kendisine "Rum" da dese, Antik Yunan'a benzediğine inanır ve ondan esinlenen bir toplum düşler. Ayrıca devrim için

17 Zaten o zamanın Fransa'sında bile, yani 1789'da Fransızlar'ın yüzde 50'si hiç Fransızca konuşmazdı ve ancak yüzde 12-13'ü Fransızca'yı doğru konuşabilirdi (Hobsbawm 1990, 60). Rēgas'ın bu konuda gene "Batı'nın etkisinde olduğunu söyleyebiliriz.

destek ararken, en dinamik ve devrimci kesim olarak, dili hiç olmazsa Yunanca olan, "Rum milletini" görür. Bu bakımdan Rēgas "Yunan"a daha yakındır. Ama aynı olguya başka bir açıdan bakıp aynı olay başka türlü de dile getirilebilir: Rēgas'ın düşü Yunan'a yakın değildi denebilir. Tersine Rum cemaati Rēgas'ın düşlediği devlete, yani ulusların eşitliğine dayanan bir devlet yapısına katılmayadaha yatkın ve hazırды. Öteki cemaatler Rēgas'ın düşüne, tarihsel olarak katılmaya hazır değillerdi. Rēgas/Yunan yakınlığı Rēgas'm ideolojik anlayışından çok Yunan cemaatinin tarihsel konumundan kaynaklanıyor olabilir. Sonunda Rēgas'ın düşlediği çok uluslu devlet, zamanın egemen ideolojileri ve dengeleri yüzünden ve uluslaşmakta olan cemaatlerin içinde buldukları oluşumun dinamiği sonucu kurulamamıştır.

Rēgas'm "ulusçuluk" açısından değerlendirilmesi, özellikle kuramsal açıdan büyük önem taşımakla birlikte, ayrı ve geniş bir inceleme konusudur. Böyle bir incelemeden elde edilecek sonuçlar yalnız Yunan ulusçuluğuna değil, bütün Balkan ülkelerindeki ulusçuluğun "yasalarına" ışık tutacaktır. Burada bu konuya girilmeyecektir. Burada, Rēgas'ın politik eyleminin, zamanında Avrupa'yı saran ideolojik mücadelenin etkisinde, bir monarşi-demokrasi (cumhuriyet) mücadelesi olduğunu tekrarlayalım. Rēgas'm temel düşmanı "sultanın istibdadıdır". Yandaşları ise, oldukça açık bir biçimde, etnik fark gözetilmeden tüm halk kitleleri. Anayasa'nın dikkatli bir incelemesi, Fransız Anayasası'nın tam bir paraleli olduğunu, temel anlayışın monarşik rejime karşı halkçı, "demokratik" bir rejim kurmak olduğunu ve belli başlı farkın "Fransız" sözcüğü yerine, Osmanlı gerçeği göz önüne alındığından, "Yunan, Arnavut, Türk vb." sözcüklerinin kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Eğer bu değerlendirme genelde doğruysa şu da söylenebilir: Rēgas'ın örgütlediği ayaklanma, bugünkü Yunanistan top-

rakları üzerinde ulusal bir devlet kurmayı amaçlayan bir eyleme yönelik değildi. Amaç "Bosna'dan Arabistan'a" yayılacak ve tüm halkları içerecek sosyal, demokratik, burjuva bir devrimdi; Fransız devrimi paralelinde bir eylem.

Osmanlı Devleti içinde temel toplumsal değişiklikleri amaçlayan bir devrim girişiminin başlamış olmasının ise, Osmanlı toplumu ve tarihi açısından önemi hemen anlaşılabilir. Böyle bir devrimi gerçekleştirebilecek güçlerin varlığının yok varsayılmış olması, herhalde toplumsal ayaklanmaların, sonradan oluşturulan değerlendirmelerle genelde "ulusal" ayaklanmalar olarak algılanmış olduğundan kaynaklanıyor olabilir. Osmanlı Devleti içinde Batı tipi burjuva hareketlerinin varlığının saptanması ise Osmanlı toplumu tarihine -ulusçu açı yaklaşımından farklı bir tutumla- yeni bir değerlendirme kazandırabilir. Örneğin Rēgas monarşik yönetime karşı çıkmış, cumhuriyeti savunmuş ilk Osmanlı aydını olarak algılanabilir; Osmanlı toplumunun bir burjuva devrimi potansiyelini taşıdığı düşünülebilir.

Rēgas belki de erken değil, ilk öten horozdu. Uyanmak istemeyenlerin çoğunlukta olması da ayrı bir konudur. Ama Rēgas'ın anlaşılması için yapılması gereken, *Anayasa'sını* yayımladığı zaman, kimlerin paniğe kapılıp ona karşı çıktıklarına bakmaktır. Rēgas'a karşı çıkanların bir değerlendirmesi de (ki bunlar gene Rum toplumu içindeki "tutucu" güçlerdi) Rēgas'ı daha anlaşılır kılacaktır.